

De huid van Cleopatra

ZENOBIAREEKS 9

De Zenobiareeks-redactie bestaat uit Inger Kuin (hoofdredacteur), Emma Huig, Raphaël Hunsucker, Maurits de Leeuw, Mirte Liebrechts en Johan Weststeijn

Reeds verschenen

- o *Zenobia van Palmyra. Vorstin tussen Europese en Arabische traditie*. Onder redactie van Diederik Burgersdijk, Raphaël Hunsucker, Evelien Roels & Martje de Vries (2018)
- 1 *Alexander en Darius. De Macedoniër in de spiegel van het Nabije Oosten*. Onder redactie van Diederik Burgersdijk, Wouter Henkelman & Willemijn Waal (2013)
- 2 Henk Singor, *Sicilië in de Oudheid. De Griekse periode* (2013)
- 3 *Dodenlijst. Appianus en Cassius Dio over het bloedige verleden van keizer Augustus*. Vertaling Willem van Maanen & Marco Poelwijk (2014)
- 4 Philostratos, *Schilderijen & Sofisten. Kunst, ekphrasis en retorica in de klassieke oudheid*. Vertaling Peter Burgersdijk (2015)
- 5 *Het verhaal van Apollonius. Historia Apollonii Regis Tyri*. Vertaling Vincent Hunink, inleiding Diederik Burgersdijk (2018)
- 6 *Mohammed en de Late Oudheid*. Onder redactie van Josephine van den Bent, Floris van den Eijnde & Johan Weststeijn (2018)
- 7 *Jeruzalem, Jeroesjalajiem, Al-Quds. De heilige stad door de eeuwen heen*. Onder redactie van Josephine van den Bent & Thomas Hart (2020)
- 8 *Xerxes' droom. De lange schaduw van zijn Griekse veldtocht*. Onder redactie van Mathieu de Bakker & Janric van Rookhuijzen (2022)

De huid van Cleopatra

Etniciteit en diversiteit in oudheid- studies

Onder redactie van
EMMA HUIG, INGER N.I. KUIN & MIRTE LIEBREGTS

Verloren
Hilversum
2022

Deze uitgave is mede tot stand gekomen dankzij financiële bijdragen van:
Stichting Oosters Instituut, Juynboll Stichting, Rijksmuseum van Oudheden en
Stichting Zenobia.

Juynboll Stichting

stichting

Zenobia

ISBN 9789464550023

© 2022 Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Opmaak Rombus / Marlies Bult
Omslagontwerp Robert Koopman, Hilversum
Druk Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Voorwoord. Een Oudheid van en voor iedereen <i>Casper de Jonge</i>	7
Dankwoord	11
Overzichtskaart	12
1 Inleiding <i>Emma Huig, Inger N.I. Kuin & Mirte Liebregts</i>	13
<i>Deel 1: Ethniciteit, identiteit en huidskleur in de Oudheid</i>	
Kleurkatern	33
2 Hoe de huidskleur van de oude Egyptenaren telkens van tint verandert <i>Daniel Soliman</i>	49
3 De honingkleurige Bombyca. Of: Hoe las men huid(kenmerken) in Griekse literatuur? <i>Glyn Muijens</i>	75
4 Gevangen tussen natuur en conventie. Natuurlijke slavernij en Herodotus' <i>Historiën</i> <i>Benjamin Plomp</i>	85
5 Koning van alle landen en alle talen. Culturele diversiteit in het Perzische Rijk <i>Ruwan N. van der Iest</i>	100
6 Een kwestie van context? Identiteiten in Grieks-Romeins Egypte <i>Janneke de Jong</i>	110

7	Wrede Afrikanen en sluwe Syriërs. De Severi als niet-Europese keizers van Rome <i>Martijn Icks</i>	126
8	Barbaren binnen de poort. Angst voor immigratie van Rome tot nu <i>Dan-el Padilla Peralta (vertaald door Raphaël G.R. Hunsucker)</i>	136
<i>Deel 2: Identiteit en oudheidreceptie</i>		
9	<i>Pecunia non olet?</i> De klassieke traditie en de koloniale wereld <i>Miko Flohr</i>	159
10	Klassieke beschaving en Europees imperialisme <i>Nathalie de Haan</i>	173
11	Van Hellas tot de Himalaya. De archeologie van culturele diversiteit <i>Marike van Aerde</i>	186
12	Over de Griekse <i>band of brothers</i> en de 'barbaren'. Xenofons <i>Anabasis</i> in de moderne tijd <i>Tugba Altin</i>	198
13	'Tegen een schrille witte achtergrond'. Geheugenstrijd en oudheidreceptie in de 21 ^e eeuw <i>Maarten De Pourcq</i>	209
<i>Deel 3: Diversiteit en inclusiviteit in oudheidonderwijs, van basisschool tot universiteit</i>		
14	Monsters op de basisschool. De impact van oud-Griekse mythen en taal op kinderen uit kansarme gezinnen <i>Evelien Bracke</i>	231
15	<i>It mare proruptum</i> . Een gymnasiumopleiding in Amsterdam-Zuidoost <i>Kurano Bigiman</i>	240
16	Voorbij eurocentrisme. Ancient History aan de Universiteit van Cardiff <i>Ewan Short</i>	250
	Verantwoording afbeeldingen	264
	Over de auteurs	266

Voorwoord

Een Oudheid van en voor iedereen

Van wie is de Oudheid? Nu inclusiviteit en diversiteit hoog op de agenda staan van wetenschap en samenleving, is het goed dat ook onderzoekers van de Oudheid overal ter wereld in de spiegel kijken. Het belangrijke debat over de inclusiviteit van de oudheidwetenschappen, waaraan deze essaybundel wil bijdragen, richt zich op twee vragen in het bijzonder. Ten eerste: wie bestudeert de Oudheid? Ten tweede: welke Oudheid bestuderen we eigenlijk? Impliciet of expliciet zal iedere generatie van onderzoekers en docenten deze twee belangrijke vragen beantwoorden. En daarbij spelen processen van uitsluiting een rol van betekenis.

Wie bestudeert de Oudheid? In 2021 zijn dat in elk geval leerlingen in het voortgezet onderwijs, studenten, docenten, onderzoekers, museumbezoekers, toeristen en liefhebbers. Hoe divers is deze groep? Hebben alle leerlingen die dat zouden willen toegang tot de Oudheid? In Nederland komen vooral gymnasiumleerlingen in aanraking met de Oudheid, hetzij op een zelfstandig gymnasium, hetzij op de gymnasiumafdeling van een scholengemeenschap. Volgens kritische onderzoekers werkt het gymnasium kansenongelijkheid in de hand, en zou het daarom afgeschaft moeten worden. Maar er klinkt gelukkig ook een krachtig tegengeluid. Voor de Oudheid is iedereen gelijk, en het gymnasium stelt leerlingen van allerlei verschillende achtergronden juist in staat om zich intellectueel te ontwikkelen, waardoor hun kansen in de samenleving groeien. Nee, de Oudheid is er zeker niet alleen voor kinderen van witte ouders die gestudeerd hebben, en dat bewijzen de inspirerende initiatieven van twee auteurs in deze bundel: Evelien Bracke, die kinderen uit kansarme gezinnen laat kennismaken met de Griekse taal, en Kurano Bigiman, die een gymnasiumafdeling oprichtte in Amsterdam Zuidoost. Er is nog wel heel veel werk te doen – zo kan de vraag worden gesteld of kennismaking met de Oudheid per se gekoppeld dient te worden aan een bepaald schoolniveau. Hebben leerlingen op het vmbo en de havo niet ook het recht om te leren en te genieten van verhalen over Troje, Thebe en Tiber?

Welke Oudheid bestuderen we? Alleen Griekenland en Rome, of ook Egypte, Sumer, Babylon, Perzië, en de Levant, de Hittieten, Kelten en Galliërs? En laten we ook China en India niet vergeten. Het is natuurlijk niet mogelijk en misschien ook niet zo wenselijk om alle culturen aan bod te laten komen in een beperkt school-

curriculum. Bovendien valt er in een Europese context ook best iets te zeggen voor een voorkeursbehandeling van Griekenland en Rome, aangezien Europa zich sinds de Renaissance speciaal met deze twee culturen steeds weer heeft geïdentificeerd. Maar het is en blijft wel essentieel om de Griekse en Romeinse culturen als onderdelen te zien van een veel grotere wereld. Homerus begrijpen we veel beter wanneer we ook het Gilgamesj-epos hebben gelezen. De Masteropleiding Classics and Ancient Civilizations van de Universiteit Leiden biedt naast elkaar, en in onderlinge samenhang, vier disciplines aan: Assyriology, Classics, Egyptology en Hebrew and Aramaic Studies. Dat een van deze vier disciplines de naam Classics mag dragen is mooi, maar nodigt ook uit tot kritische reflectie. Waarom zouden Griekenland en Rome klassiek zijn en andere culturen niet? Een deel van het antwoord is dat dit in de achttiende eeuw zo is bedacht door Johann Joachim Winckelmann en de beoefenaars van de Klassische Altertumswissenschaft. In 2021 stellen classici over de hele wereld vragen over keuzes die hun voorgangers hebben gemaakt, en dit leidt niet zelden tot nieuwe perspectieven op de Oudheid en verfrissende ideeën over curricula.

Dus stellen we ook de vraag: *wie bestuderen we eigenlijk?* Keizers, helden en beroemde schrijvers? Of ook migranten, minderheden en tot slaaf gemaakten? Ook op deze vragen geeft iedere tijd zijn eigen antwoorden. De 21^e eeuw vraagt luid en duidelijk van onderzoekers en docenten om meer aandacht en ruimte te geven aan de onderbelichte perspectieven van outsiders. Voor sommigen kan dit betekenen dat ze zich richten op niet-canonieke teksten, beelden en perioden. Zo kantelt ons beeld van de overbekende Augusteïsche periode volledig wanneer we nu eens niet Augustus' *Res Gestae* en Vergilius' *Aeneis* lezen, maar de Griekse fragmenten van Crinagoras van Mytilene, Nicolaus van Damascus, en Timagenes van Alexandrië, die als slaaf van Egypte naar Rome werd gebracht. Een stem geven aan gemarginaliseerde groepen kan in het algemeen gemakkelijker zijn voor archeologen en historici dan voor classici, want literaire teksten zijn nu eenmaal geschreven door een zeer beperkte en geprivilegieerde groep, die de geschoolde elite van de antieke samenlevingen vormde. Maar dit betekent gelukkig niet dat we afscheid moeten nemen van de Griekse en Latijnse literatuur. De gedichten van Homerus, Vergilius en andere canonieke auteurs kunnen een uitstekende basis vormen voor discussies met leerlingen en studenten over de diversiteit van de antieke en onze eigen wereld. De *Ilias* en de *Aeneis* zijn immers juist ook in die zin 'klassiek' dat ze telkens in staat blijken nieuwe vragen op te roepen en te helpen beantwoorden die iedere generatie van lezers stelt. In 2022 zal een student klassieke talen, al dan niet geïnspireerd door Pat Barkers *The Silence of the Girls*, pertinente vragen stellen over de ervaringen van de 'schoonwangige' Briseïs en Chryseïs, terwijl deze vragen misschien niet opkwamen bij studenten die in 1922 of zelfs in 2002 studeerden. Met andere woorden: gesprek-

ken over inclusiviteit en diversiteit kunnen ook uitstekend gevoerd worden aan de hand van de teksten die ons al eeuwenlang begeleiden.

De bijdragen aan deze bundel werpen vanuit verschillende perspectieven licht op de diversiteit van de Oudheid en de bestudering daarvan. *Quot homines, tot sententiae*: zoveel hoofden, zoveel zinnen. De hier volgende essays worden dan ook gekenmerkt door een grote diversiteit aan invalshoeken en perspectieven. Maar samen houden ze een krachtig pleidooi en verwoorden ze een prachtig ideaal: de Oudheid is van iedereen, *voor* iedereen.

Casper de Jonge

*Hoogleraar Griekse Taal- en Letterkunde
Universiteit Leiden*

Dankwoord

Deze bundel is van start tot finish in slechts een jaar tijd tot stand gekomen. De vele mensen en instanties die dit mogelijk hebben gemaakt zijn we grote dank verschuldigd. Ten eerste danken we de auteurs voor hun creativiteit en tomeloze inzet. De (overige) leden van de Zenobiareeks-redactie willen we bedanken voor hun ondersteuning en het in ons gestelde vertrouwen. Manon van der Maas heeft ons ontzettend geholpen door de eindredactie op zich te nemen en daarbij in te stemmen met ons ambitieuze productieschema. Timo Epping van het Rijksmuseum van Oudheden danken we voor zijn enthousiasme voor dit project vanaf het eerste begin. We zijn de redactie van het voormalige online magazine *Eidolon* dankbaar dat we het bij hen verschenen artikel *Barbarians Inside the Gate* van Dan-el Padilla Peralta in vertaling in deze bundel op mochten nemen. We danken Thys Verloren en Eva Nicole Pool van Uitgeverij Verloren voor het begeleiden van de productie van de bundel. De Juynboll stichting, het Oosters Instituut, de Stichting Zenobia en het Rijksmuseum van Oudheden hebben de uitgave ondersteund met een financiële bijdrage. De OIKOS onderzoeksgroep Theory & Contexts danken we voor hun bijdrage aan de boekpresentatie.

Overzichtskaart met geografische locaties van (historische) steden en regio's die genoemd worden in de bundel. Veel van deze locaties hebben niet tegelijkertijd bestaan. Gemaakt door Mirre Liebrechts, basislaag gecreëerd met Palladio, hdlab.stanford.edu/palladio-app.

1 Inleiding

EMMA HUIG, INGER N.I. KUIN & MIRTE LIEBREGTS

Waren de oude Grieken, Perzen, Egyptenaren, Babyloniërs of Romeinen wit of zwart, westers of oosters, Europees, Afrikaans of Aziatisch? Waar staan deze categorieën voor? En wat betekent het om überhaupt dit soort vragen te stellen? De genoemde etiketten zijn modern. Wat er in het Nederlands taalgebied vandaag de dag onder verstaan wordt, kan niet rechtstreeks naar de Oudheid vertaald worden. En als deze bundel enkele decennia geleden was verschenen had er waarschijnlijk in plaats van ‘wit of zwart’ wel ‘blank of gekleurd’ gestaan. Dergelijke aanduidingen en wat er mee bedoeld wordt zijn zelf historisch bepaald en aan verandering onderhevig.¹ In de Oudheid waren mensen zich zeker ook bewust van verschillen in huidskleur en afkomst en maakten ze in sommige situaties onderscheid tussen personen op basis van zulke criteria, maar ze gebruikten hiervoor telkens hun eigen scheidslijnen en vocabulaire.

Fascinatie voor culturen uit de Oudheid is letterlijk zo oud als de weg naar Rome – in feite een heel stuk ouder dan dat – en nog altijd wijdverbreid. Waar welke culturen op welk moment met name in de belangstelling stonden is op zichzelf een boeiende geschiedenis, die dan ook herhaaldelijk in deze bundel aan de orde zal komen. Een reden hiervoor is dat deze fascinatie vaak gepaard gaat met een verlangen naar identificatie: lijntjes trekken tussen de eigen groep, waar deze dan ook maar op gebaseerd is, en een cultuur uit de Oudheid fungeert als een strategie om legitimiteit en cachet te vergaren. Bij dergelijke grote belangen zijn conflicten, groot en klein, over welke groepen precies de meeste aanspraak kunnen maken op welke culturen, plaatsen en personen uit de Oudheid onvermijdelijk.

Zo claimen zowel het hedendaagse Griekenland als het in 1991 onder die naam van voormalig Joegoslavië onafhankelijk geworden land de naam Macedonië. Na internationale bemiddeling heet sinds 2018 de voormalige Joegoslavische deelstaat officieel Noord-Macedonië; de Griekse provincie behield eenvoudigweg de naam Macedonië. Dit conflict kent een complexe en veelzijdige voorgeschiedenis, maar één van de hete hangijzers is beslist de vraag wie de rechthebbende ‘erfgenamen’ zijn van het koninkrijk van Philippus II en Alexander de Grote uit de vierde eeuw v.Chr.

¹ In hun keuze volgen de auteurs van deze inleiding Nederlandse publieksmedia, waarin sinds ongeveer vijf jaar steeds vaker de voorkeur wordt gegeven aan ‘wit’ in plaats van ‘blank’, zie Takken 2018.

De vraag naar de huidskleur en andere fysieke kenmerken van oude Grieken, Perzen, Egyptenaren, Babyloniërs of Romeinen is in zoverre vergelijkbaar met het conflict over het gebruik van de naam Macedonië dat de beantwoording ervan raakt aan identificatie en verbondenheid, zowel binnen de kaders van het historisch onderzoek als daarbuiten. Hetzelfde geldt voor labels als ‘Europees’ of ‘westers’. Herodotus heeft het wel over Europa als plek, maar niet over Europeanen als mensen. De term ‘westers’ als een aanduiding voor Europa, Groot-Britannië en Noord-Amerika stamt uit de negentiende eeuw en het idee van een ‘westerse cultuur’ gefocust op democratie, vrijheid en individualisme (waarvan de wieg in Athene zou staan) kwam pas op tijdens de Koude Oorlog. Doen alsof dit etiket een vanzelfsprekende of positieve betekenis heeft is ahistorisch en werpt een nodeloze scheidslijn op tussen mensen, culturen en ideeën.²

Van rassentheorie tot buitenaardse wezens

Halverwege de negentiende eeuw won de theorie dat mensen op basis van fysieke kenmerken in verschillende categorieën konden worden ingedeeld aan invloed. Deze ‘rassen’ werden in een onderlinge hiërarchie geplaatst, uiterlijke kenmerken werden verbonden met intellectuele capaciteiten, beide werden als erfelijk gezien en vermenging werd als gevaarlijk opgevat. De rassentheorie speelde een grote rol in de rechtvaardiging van kolonisatie en slavenhandel, maar was ook van invloed op oudheidstudies. De oudhistoricus Tenney Frank schreef in het begin van de twintigste eeuw dat het Romeinse Rijk ten onder was gegaan aan ‘rassenvermenging’, waardoor het ras van de stichters van de stad was verdrongen.³ Vakgenoten als Michael Rostovtzeff en Arnold Toynbee verwierpen het idee dat het ene ras inherent superieur kon zijn aan het andere, maar Toynbee maakte ook de beruchte claim dat het ‘zwarte ras’ in de geschiedenis van de mensheid ‘nog niet’ had bijgedragen aan het ontstaan van een beschaving.⁴ De oude Egyptenaren hoorden voor Toynbee niet bij het ‘zwarte ras’ (hierover later meer), maar zelfs los daarvan gaat hij hier ook voorbij aan het oude Nubië en het koninkrijk Aksum.

In het vierde millennium voor onze jaartelling ontwikkelde zich in een gebied dat nu in Soedan ligt de Nubische cultuur, die vooral door handel in nauw contact stond met Egypte en andere gebieden. In deze vroege periode dienden veel Nubiërs als huursoldaat in het Egyptische leger; één van hen is afgebeeld op het omslag

² Appiah 2016.

³ Frank 1916.

⁴ Toynbee 1946, 54. Voor zijn expliciete kritiek op Tenney Frank, zie Rostovtzeff 1957, 539-540.

van dit boek. Op zijn grafstèle, gevonden in Gebelein en gedateerd aan het einde van het derde millennium v.Chr., staat hij afgebeeld als beroepsboogschutter in vol strijdtenue. Zowel zijn kleding als zijn haardracht leggen de nadruk op zijn Nubische afkomst, terwijl zijn huidskleur juist hetzelfde is als hoe Egyptenaren zich laten afbeelden in deze periode. Dat zijn echtgenote is afgebeeld met een veel lichtere huidskleur heeft waarschijnlijk meer te maken met de iconografische conventie om vrouwen lichter af te beelden dan met hoe ze er werkelijk uitzag. Al met al is het opvallend dat deze man zich, ondanks zijn status als huurling, een dergelijk verfijnde grafsteen kon veroorloven en dat hij ervoor koos zich nadrukkelijk te laten afbeelden als Nubiër.

In de achtste eeuw v.Chr. stichtten de Nubiërs het koninkrijk Kush, dat tot en met de vierde eeuw n.Chr. zou blijven bestaan, en ze heersten op hun beurt enige tijd over Egypte. Uit archeologische resten van tempels en andere gebouwen blijkt dat het rijk Kush met name vanaf de zesde eeuw v.Chr. opbloeide. Het koninkrijk Aksum, tegen wie de Nubiërs uiteindelijk het onderspit zouden delven, kwam op vanaf het begin van onze jaartelling en strekte zich op het hoogtepunt van zijn macht uit over een gebied dat vandaag Ethiopië, Eritrea, Jemen, Soedan en Saudi-Arabië beslaat. Het was een handelscentrum, en archeologische resten wijzen op omvangrijke paleiscomplexen met onder meer grafstèles van drieëndertig meter hoog. De koningen van Aksum sloegen hun eigen munten, op basis waarvan de dynastie goed in kaart is gebracht. Pas in de tiende eeuw n.Chr. stortte het koninkrijk Aksum definitief in elkaar.

De consensus onder historici is dat de oude Egyptenaren zelf een diverse bevolking waren qua huidskleur, variërend van wat er tegenwoordig meestal met een Noord-Afrikaans uiterlijk bedoeld wordt tot en met de veel donkerdere huidskleur die met sub-Sahara Afrika wordt geassocieerd. Lang voordat Toynbee vond dat de oude Egyptenaren niet tot het 'zwarte ras' hoorden, was er al de Franse arts François Bernier. Hij deelde in 1684 de aarde op in 'Europeanen', 'Afrikanen', 'Oost-Aziaten' en 'Laplanners', waarbij opvallend genoeg de inwoners van Noord-Afrika, het Midden-Oosten, India, de Amerika's en Zuidoost-Azië tot de 'Europeanen' gerekend werden. Ten tijde van de segregatie in de zuidelijke Verenigde Staten gold de regel dat iemand met 'één druppel' Afrikaans bloed daarmee 'zwart' was. Het is een anachronistische en provocatieve vergelijking, maar het overgrote deel van de oude Egyptenaren zou daarmee zeker slachtoffer zijn geworden van de discriminerende rassenwetgeving als ze in dit zogeheten Jim Crow-tijdperk hadden geleefd.

In 2020 kon je op het formulier voor de volkstelling die de Amerikaanse regering om de zoveel jaar uitvoert (*census*, een leenwoord uit het Latijn) bij 'ras' uit vijftien categorieën kiezen en mocht je meerdere hokjes aankruisen. Voor elke categorie

worden ook voorbeelden gegeven, waarbij het opvalt dat onder 'wit' naast 'Duits', 'Iers', 'Engels' en 'Italiaans' ook 'Libanees' en 'Egyptisch' worden genoemd – een erfenis van, onder meer, de ideeën van Bernier. Inmiddels komen sommige Amerikanen van Libanese en Egyptische afkomst in verzet en vragen om een eigen categorie op het formulier, omdat ze zichzelf niet als 'wit' zien en vaak ook allerminst door hun landgenoten als 'wit' behandeld worden. Het formulier stamt uit de tijd dat tot slaaf gemaakten slechts voor drie-vijfde meetelden bij het toekennen van afgevaardigden aan de Staten in het Huis. Aanvankelijk waren er drie categorieën: 'vrij en wit', 'vrij en niet-wit ('other')' en 'slaaf'. In 1850 werd de categorie 'mulatto' toegevoegd en in recente jaren zijn er steeds meer hokjes bijgekomen. Tegenwoordig worden de uitkomsten vooral gebruikt om de verdeling van overheidsgeld en subsidieprogramma's te berekenen.

Sinds het einde van de twintigste eeuw is de consensus onder wetenschappers dat er geen enkele biologische basis is voor rassentheorie: de mensheid kan niet in betekenisvolle, objectieve categorieën worden ingedeeld aan de hand van aangeboren, overerfelijke fysieke verschillen zoals huidskleur. De ontwikkeling van het Amerikaanse *census*-formulier laat goed zien dat 'ras' een maatschappelijk gedefinieerde categorie is en daarmee aan verandering onderhevig. Toynbee's stellige overtuiging dat Egyptenaren *niet* zwart waren heeft alles te maken met zijn eigen interpretatie van dit label en is moeilijk los te zien van zijn aannames over de hiërarchie tussen verschillende rassen: als hij de Egyptenaren wel als zwart zou aanduiden, zou hij deze aannames moeten herzien. Van Toynbee's dilemma is het maar een klein stapje naar de theorie dat buitenaardse wezens de piramides hebben gebouwd, die recent breed is uitgemeten in programma's als 'Ancient Aliens' van History Channel. Alles om niet te hoeven accepteren dat er millennia geleden in Afrika (of Latijns-Amerika) complexe beschavingen en culturen bestonden van niet-witte mensen.

In het hedendaagse debat in de Verenigde Staten is en blijft een ras een veelgebruikt concept, juist in het kader van de verwerking van de slavernij en de latere periode van rassensegregatie. Ook in de Amerikaanse oudheidstudies is het nog altijd gebruikelijk om van 'ras' te spreken. In Europa en met name in het Nederlands taalgebied ligt dat anders: de meeste mensen aarzelen om het woord 'ras' in de mond te nemen, omdat het de suggestie kan wekken dat de spreker ras als een valide, biologische categorie ziet. Zoals blijkt uit de titel van deze bundel geven wij, redacteurs en auteurs, de voorkeur aan de term 'etniciteit', omdat deze terminologie in het Nederlands veel gangbaarder is. Daarmee is echter niet gezegd dat dit een onprobleematisch concept is: ook etniciteit is een sociaal construct, gebaseerd op claims over een gedeelde afkomst en cultuur. De term 'etniciteit' is weliswaar afgeleid van het Griekse woord *ethnos*, 'volk', maar in het oud-Grieks heeft *ethnos* een veel bredere